

JUGOSLOVENSKO-SOVJETSKI ODNOSI I VOJNO SADEJSTVO

Prvo ratno putovanje Josipa Broza Tita u SSSR izvedeno je u najvećoj tajnosti. Iz naknadnih sećanja učesnika može se saznati da niko te noći između 18. i 19. septembra 1944, sem Tita, nije znao kuda se leti. Sovjetski avion je poleteo s viškog aerodroma u pravcu Barija, da bi prema Turn Severinu nastavio u konvoju 12 istovetnih ruskih aviona, od kojih se u jednome nalazio maršal Tito. Tito se u Krajovi smestio u jednoj od vila ispražnjenih za potrebe štaba maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta. Hronologija daje nekoliko opštih podataka: da je Tito na sastanak sa Staljinom otputovao avionom, iz Krajove, 21. septembra 1944. godine, bez ijednog Jugoslovena. Mosku je napustio 28. istog meseca. U Krajovi je ostao do 15. oktobra 1944. godine, kada je prešao u Vršac. Iz Vršca je stigao u oslobođeni Beograd, 25. oktobra 1944. godine.

Tito je krenuo na put u vreme kada se Crvena armija nalazila na Dunavu. Borcima i starešinama NOVJ uputio je 8. septembra 1944. proglas u kome je pozdravio Crvenu armiju, naglašavajući da je dugo očekivani susret dveju armija nastupio.

Time je došlo do potpunog razbijanja strateškog zaokruženja u kome se NOVJ borila od prvog dana rata. U SSSR-u se od aprila 1944. nalazila i Vojna misija NOVJ sa general-lajtnantom Velimirom Terzićem na čelu, koja je obezbeđivala saradnju u oblasti vojne koordinacije koja se sa približavanjem sovjetskih frontova Jugoslaviji sve više nametala, isporuke pomoći, propagande i popularisanja narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, obrazovanja vojnih jedinica NOVJ na teritoriji SSSR-a. Misija je sa sovjetskom vladom zaključila prvi zajam nove Jugoslavije u iznosu od 2 miliona dolara i 1 milion rubalja, koji predstavlja prvi međunarodni ugovor nove Jugoslavije

zaključen s jednom vladom, koji u to vreme nije dobio publicitet zbog odnosa SSSR-a i zapadnih saveznika prema kraljevskoj vladi.

Razlozi bezbednosti, uslovljeni aktivnošću nemačke avijacije, opredeljivali su nesumnjivo tajni odlazak s utvrđenog ostrva na daleki put, ali ne mogu se previdati ni mere predostrožnosti zbog Britanaca. U partizanskim vrhovima, uprkos vojne i političke saradnje NOVJ i zapadnih saveznika, postojalo je i dosta rašireno nepoverenje u britanske namere. Na stepen tog nepoverenja upućuje i jedna Đilasova poruka iz Moskve, datirana sa 5. junom 1944, dostavljena maršalu Titu posredstvom general-lajtnanta Nikolaja Kornjejeva, šefa Sovjetske vojne misije kod Vrhovnog štaba, koja sadrži više upozorenja: da se prilikom prelaska na kopno vreme zadrži u najvećoj tajnosti, savetuje se „krajnja opreznost“, čuvanje od inostranih „prijatelja“, izričito se pominje „kvarenje“ aviona u vazduhu, pri čemu se najverovatnije ima u vidu „udes“ poljskog predsednika vlade Vladislava Sikorskog. Istoričari su skloniji da tajnost Titovog puta vezuju za političke razloge. Britanci su, bar tako su bili uvereni, držali od juna 1944. Tita na Visu pod svojom kontrolom; pomagali su istovremeno NOVJ slanjem naoružanja i hrane, a njihovi komandosi učestvovali sa jedinicama NOVJ u borbama na Šolti, Hvaru, Braču; u okviru politike kompromisa požurivali su stvaranje jedinstvene vlade. Odjednom, Tito je napustio Vis, a da ih nije uopšte obavestio. Brigadir Maklejn piše u *Ratu na Balkanu* da je Tito „iščezao“, ili kako Čerčil veli u jednom telegramu „otpirio bez traga i glasa“. Maklejn je svojim nadređenima mogao samo da saopšti da se jedan „ruski“ avion spustio na Vis i ponovo uzleteo noseći, po svoj prilici, Tita. Pre brigadirovog odlaska na kopno, Tito mu je saopštio da će koordinirati poslednju operaciju za Beograd, tako da se Čerčilovom pouzdaniku učinilo najrazumnijim da je Tito poleteo prema Srbiji. U ovoj se već nalazila i američka vojna misija sa pukovnikom Eleri Hantingtonom, koji je nasledio Lina Slima Feriša, koji je nekoliko nedelja ranije poginuo kao „komandant“ američke vojne misije kod grčkih partizana. Za Maklejna je „nenadani i neobjašnjivi odlazak maršala Tita“ prilično naudio našim odnosima sa partizanima. U Londonu i Kazerti,“ kaže, „smatrali su, ne baš bez razloga, da je takva tajanstvenost prilično uvredljiva, osobito kad se uzme da je u tadašnjoj fazi bila potrebna najtešnja suradnja između saveznika. Osim toga,

za vrijeme Titovog odsustva nije bilo nikoga tko bi mogao donositi odluke i s kime bi se mogla normalno i prijateljski obavljati svakodnevna veza. Zbog toga je došlo do trvenja i naši odnosi su se pokvarili." Put maršala Tita je kod Britanaca izazivao „srdžbu" i stvarao „zagonetku". Britanski eksperti su neočekivan maršalov put u SSSR objašnjavali njegovim reosiguranjem u Moskvi zbog razgovora prethodno vođenih sa Čerčilom u Italiji. Preovlađivala je ipak pretpostavka da se odnosi Jugoslavije sa SSSR-om uspostavljaju na račun Britanaca, koji nisu smeli da uzvrate pritiskom, plašeći se da se narodnooslobodilački pokret još više ne približi „Rusima". Molotov je Idnu u Moskvi Titov postupak objašnjavao nepoznavanjem diplomatije i pravila ponašanja. Iz Krajeve, 10. oktobra 1944. Tito je, preko Peka Dapčevića i Sretena Žujovića, poručivao Makleju i Hantingtonu, da je njegov odlazak s Visa bio diktiran vojnim i državnim potrebama, da se put zbog Nemaca morao držati u tajnosti i da nema nikakvih promena u odnosima između nas i saveznika. „Mi smo nezavisna država", naglašavao je, „i ja kao predsjednik Nacionalnog komiteta i Vrhovni komandant nisam nikome van zemlje odgovoran za svoje postupke i rad koji je u interesu naših naroda. Šefovi misije mogli su svršavati poslove sa mojim zamjenicima."

Globalno gledajući, Titov put usledio je posle iskrcavanja zapadnih saveznika u Normandiji, kada je bilo očigledno da ne dolazi u obzir invazija na Balkanu; zatim posle razgovora Tita i Čerčila u Napulju i Kazerti, uoči puta britanskog premijera u Moskvu, pojačanog pritiska Britanaca za postizanje kompromisa između narodnooslobodilačkog pokreta i umerenijih građanskih snaga pod britanskim nadzorom, pomeranja težišta vojnih operacija NOVJ iz zapadnih delova Jugoslavije na istok.

Maršal Tito je posle drvarskog desanta prvi put od početka narodnooslobodilačkog rata napustio kopno, i praktično se odvojio od glavnine svojih operativnih jedinica. Sovjetskim avionom je prešao u Italiju, a odatle britanskim razaračem stigao u Komižu, na Visu, u zoru 7. juna 1944. godine. Prvi britanski komandosi počeli su da stižu na Vis decembra 1943, dok je ostrvo utvrđivano od januara 1944. po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ. Prema Vicku Krstuloviću, Tito je smatrao da se na Visu nalazi u „mišolovci", želeći da pređe u prostor Berana, gde se nalazio Drugi udarni korpus. Vrhovni komandant je ubrzo osjetio visok stepen bezbednosti, iako se na ostrvu jed-

no vreme nalazio preko 5000 britanskih komandosa pod komandom brigadira Toma Čerčila. Ostrvo je bilo snažno utvrđeno, a vojska i narod spremni da ga brane po svaku cenu. I danas se na viškim kućama mogu videti tragovi nekadašnjih parola: „Na-I pravimo od Visa drugi Kronštat". Tu, na Visu, partizanskom! mostu između Jugoslavije i Italije, Tito je nastavio komandovanje operacijama na kopnu i započeo razgovore sa deziniranim predsednikom kraljevske vlade Ivanom Šubašićem o obrazovanju jedinstvene vlade u okviru britanske politike kompromisa, kojoj je decembra 1943. prišao i Sovjetski Savez. Britanci su snažno naglašavali vojni značaj pokreta, ali su mu oduzimali svojstvo političkog subjekta, čak i posle Drugog zasedanja AVNOJ-a. Tito je pristao da se sastane u Italiji sa britanskim komandantom generalom Henrijem Majtlendom Vilsonom, podrazumevajući razgovore o vojnim, a ne političkim pitanjima. Vilson je, pak, nameravao da u ovim razgovorima podvuče značaj Srbije u jugoslovenskom raspletu i obaveže svoga sagovornika na izjavu da narodnooslobodilački pokret neće uvoditi komunizam u Jugoslaviji, nameravajući da u projektovani razgovor uključi kralja Petra II, Šubašića i Živka Topalovića. Britanci u svojim izvorima Vilsonovu operaciju, u stvari zamku, nazivaju „lovom na tigra". U pismima koje je Tito napisao Staljinu i Molotovu 5. jula 1944. naveo je da je odlučio da krene na sastanak sa britanskim generalom. Tito se obratio Staljinu sa „Dragi Josife Visarionoviču": istakao je da želi lično da govori s njim, jer ima mnogo krupnih pitanja koja traže da se rasprave. „Ako", kaže, „Vi smatrate za oportuno i potrebno, ja sam spreman da početkom avgusta dođem tamo. No ne bih želeo da to smatrate mojom neskromnošću, već jedino dubokom težnjom da se pre mirovnih pregovora objasne neka pitanja i zauzme po njima stav, jer smatram da je to u interesu balkanskih zemalja i Sovjetskog Saveza." Umesto na sastanak s generalom Vilsonom ili u Moskvu, Tito je otišao u Italiju da bi razgovarao sa drugim savezničkim vođom — Čerčilom. Nešto više od mesec dana posle tog sastanka oputovao je u sovjetsku prestonicu. U SSSR-u se našao ponovo posle pet godina i prvi put susreo sa sovjetskim vođom, kojega je inače prvi put izdaleka video na tribini Sedmog kongresa Kominterne, 1935. godine. Bio je s generalom Sarlom De Golom i čehoslovačkim predsednikom Eduardom Benešom, svesnim još 1941. da njegov povratak u Prag vodi preko Moskve, lider jednog pokreta koji je

razgovarao sa dvojicom vođa antifašističke koalicije. Pomenuto pismo Staljinu, ovaj je iskoristio u pritisku na KPJ i Jugoslaviju 1948. godine, jednostrano ocenjujući da je Sovjetski Savez izvukao narodnooslobodilački pokret iz krize u kojoj se našao posle drvarskog desanta i prelaska maršala Tita na Vis. Intei"pretacija ovog pisma je zanimljiva i sa stanovišta onovremenog nerazumevanja unutrašnjih procesa koji su tekli u Srbiji. Britanci su, zbog Sovjeta, i svojih kompromisnih zamisli, Srbiju predstavljali kao antipartizansku, iako su izveštaji njihovih oficira sa lica mesta govorili o masovnoj osnovi narodnooslobodilačkog jpokreta; Tito je u razgovorima sa Čerčilom, podržan od Subašića, isticao polet narodnooslobodilačke borbe u Srbiji; Đilas je pak iz Moskve izveštavao da i tamošnji krugovi smatraju Srbiju centralnim pitanjem; nemačka Vrhovna komanda je, takode, u Srbiji gledala „ključ Balkana“, zbog geopolitičkog položaja, blizine satelitskih režima i prodora ukrajinskih frontova Malinovskog i Tolbuhina prema Dunavu. Tako je Milovan Đilas pisao Titu 26. aprila 1944. iz Moskve, gde se nalazio sa generalom Velimirom Terzićem, da je primetio na putu kroz Italiju i Kairo, kao i ovde u SSSR-u, da se „Srbiji pridaje ogromni, tako reći, centralni značaj. Ona je argument u rukama naših neprijatelja u vezi sa priznavanjem Nacionalnog Komiteta. Njoj se pridaje veliki značaj u vezi sa saradnjom sa Bugarima, a takode u vezi sa državom Južnih Slavena, do kojeg može doći u budućnosti“.

Bitka za Srbiju je tekla u znaku prodora 1. proleterskog korpusa Peka Dapčevića i Mijalka Todorovića, dolaska trupa Crvene armije na jugoslovensko-rumunsku granicu i unutrašnjeg dejstva srpskih divizija koje su se na Dunavu srele sa jedinicama 3. ukrajinskog fronta maršala Tolbuhina. Tito je u pismu Staljinu tražio pomoć SSSR-a u naoružanju, naročito za borce iz Srbije, svestan da će na taj način najbolje neutralisati politiku i propagandu Britanaca i emigracije o antipartizanskom raspoloženju Srbije. Sa tog stanovišta valja razumeti sledeći stav iz Titovog pisma: „Baš ovde biće nam potrebna najveća Vaša pomoć da bi što prije mogli riješiti pitanje Srbije, koje je za nas vrlo važno, jer od toga zavisi konačan uspeh u stvaranju demokratske federativne Jugoslavije“. Tito ima u vidu zahtev zapadnih saveznika za „političkim koncesijama“, kao što se vidi iz pisma upućenog istog dana Vjačeslavu M. Molotovu. Tito traži prodor Crvene armije ka „jugu“. „Po mome

mišljenju", piše on Staljinu, „najjača podrška u svakom pogledu bila bi u tome, ako bi Crvena armija nadirala preko Karpata i Rumunije u pravcu juga. Takav plan osujetio bi mnoge planove na Balkanu sa strane onih, koji žele da pomoću razdora učvrste svoje pozicije." Zahtev za napredovanjem prema „jugu" je normalan pravac kretanja ukrajinskih frontova posle Rumunije i Bugarske. Taj „pritisak" spoljnog vojnog faktora važan je za ceo Balkan a ne samo za Srbiju, a ima u vidu neutralizaciju „međunarodnih špekulacija" zapadnih saveznika u tom prostoru. Vojna, sa političkom strategijom obe strane, trebalo je da amortizuje suprotne interese zapadnih saveznika na Balkanu. No, vojni sticaj prilika je nesumnjivo olakšavao „ulazak" divizija NOVJ u Srbiju, dok su se zapadni saveznici borili na Zapadu.

Analiza ovog pisma ima još jednu značajnu sastavnicu koja se ne može mimoći sa gledišta kasnijeg sastanka maršala Tita sa Staljinom, jer se odnosi na poreklo jedne formule koja je dobila vidno mesto prilikom moskovskih razgovora vođa dveju država. Tito je, naime, isticao da NOVJ ne može računati na efikasnu pomoć „saveznika", pod kojim terminom se isključivo misli na zapadne saveznike. On obaveštava Staljina da saveznici nisu postavili pitanje iskrcavanja u Jugoslaviji, što „nama", kaže Tito, ne bi bilo „drago", ali i ako dođe do njega predložićemo sektor Istre i hrvatskog primorja, dakle krajnji severozapad Jugoslavije u susedstvu italijanskog fronta. Izričit je kada kaže da, čak i ako dođe do iskrcavanja saveznika, narodnooslobodilački pokret ne može pristati na njihovu vojnu i civilnu vlast, jer mi imamo „svoju" vlast. Time se u stvari anticipira rešenje prihvaćeno docnije od Staljina da sovjetska vojska prihvati građansku (civilnu) vlast narodnooslobodilačkog pokreta kao realnu činjenicu u graničnim predelima Jugoslavije prema Rumuniji i Mađarskoj, čime automatski nastaje presedan i za snage zapadnih saveznika. Vodstvo narodnooslobodilačkog pokreta, čiji je nukleus KPJ, nije ni u ranijim fazama revolucije skrivalo svoje želje da sovjetske armije pođu u susret narodnooslobodilačkim snagama Jugoslavije pre zapadnih saveznika, kao što se vidi iz jedne Titove poruke iz leta 1942. dostavljene Kominterni.

Tito je septembra 1944. imao dva-tri sastanka sa Staljinom u Kremlju, a dva puta je bio u Staljinovoj privatnoj kući, na večeri. Istoričari ne raspolažu izvorima o razgovorima između

Tita i Staljina. Tito je ovaj boravak u SSSR-u zapamtio po izvesnoj Staljinovoj „hladnoći“, kaže Vladimir Dedijer. Staljin je iznosio shvatanja koja su se razilazila sa Titovim procenama, jer nije poznavao prilike u Jugoslaviji, a na drugoj strani prihvatio je od decembra 1943. britansku politiku kompromisa u Jugoslaviji, bez obzira što su njihove politike bile motivisane različitim interesima. Iz Titovih sećanja o toj poseti Moskvi i razgovorima koje je imao sa Staljinom proizlazi da je Staljin precenjivao snagu buržoazije u Srbiji, da je bio spreman da se Petar II privremeno prihvati i zatim odbaci, što je kasnije sugerisao i Edvardu Kardelju kada je ovaj sa Subašićem novembra 1944. boravio u Moskvi. Staljin je bio protiv zaoštravanja odnosa narodnooslobodilačkog pokreta sa Britancima kako se ne bi remetila sovjetsko-britanska politika u Jugoslaviji. Vladimir Velebit piše da je Staljin nizom stvari hteo da impresionira maršala Tita. Velebit odbacuje tezu da je tu početak razmimoilaženja, sa čime se slažemo, jer mi na taj emancipativni proces gledamo drukčije. Velebit tim povodom u *Sećanjima* kaže da se tada Staljin nalazio na vrhuncu svoje moći, pred porazom Hitlera, a Tito na početku svog uspona, u stvari međunarodnog, jer je već bio poznati komandant NOVJ, vođa revolucije ili kako su ga na zapadu zvali „pokreta otpora“. On je, zatim, po Velebitu, disciplinovan komunist, divio se Staljinu kojega je smatrao učiteljem, i ceo aktivni vek proveo pod pečatom Staljinovog političkog autoriteta.

Postignut je sporazum da trupe Crvene armije stupe na tlo Jugoslavije i da na njemu ostanu privremeno, poštujući postojeći sistem vlasti. Zaključeni sporazum je bez uzora u istoriji drugog svetskog rata. Ozlojeđivao je Čerčila, koji je zbog zabrane pristajanja britanskih brodova u jugoslovenske luke pretio da će oni ući onoliko puta koliko budu hteli, ali su njegovi pomorski oficiri ipak prinuđeni da traže odobrenje za ulazak u teritorijalne vode Jugoslavije, za pristajanje i ukotvljavanje svojih ratnih brodova. Na drugoj strani granice stvoren je presedan koji se načelno morao poštovati, istina uz brojne incidentalne situacije i njihovo smirivanje na britansko-jugoslovenskom vrhu.

Sovjetska vrhovna komanda obratila se krajem septembra 1944. NKOJ-u i Vrhovnom štabu. O toj molbi SSSR je obavestio predstavnike druge dve savezničke sile. SSSR je tretirao Jugoslaviju kao savezničku zemlju, što je izričito naglašeno u

saopštenju TASS-a. Iz sovjetskog pristupa izvodi se i teza međunarodnom priznanju NKOJ-a od strane sovjetske vlade. Međutim, čak i ako se apstrahuje da je do pomenute molbe došlo kasno, moramo primetiti da je priznanje bilo posredno i nepotpuno sa formalne strane. Naime, NKOJ-u se nije obraćala sovjetska vlada već sovjetska vrhovna komanda. Na drugoj strani, SSSR još nije bio prekinuo diplomatske odnose sa Šubašićevom vladom, iako je ona bila zaobidena. Jugoslovenska emigracija je, i pored pomenutih formalnih nedostataka, doživljavala sovjetsku molbu NKOJ-u i Vrhovnom štabu kao priznanje nove Jugoslavije. Sporazumom o ulasku sovjetskih trupa, pa ma i privremeno u prostoru uz jugoslovensko-rumunsku i jugoslovensko-mađarsku granicu, zapadni saveznici su itekako bili pogođeni. Aleksandar Ranković je izveštavao maršala Tita o reakciji britanskih oficira na ovaj sporazum. „Rusi su“, javlja on, „genijalno izigrali dogovor na Teheranskoj konferenciji o neuplitanju u naša pitanja.“ Njima je bilo teško da postave sličan zahtev NKOJ-u, strahujući da ne budu odbijeni, a na drugoj strani svesni da bi to značilo unekoliko njegovo priznanje.

Za Vladimira Velebita, reč je bila o „besmislenom traženju“, jer su u pitanju bile okupirane teritorije; ceo kominike on posmatra kao nategnutu konstrukciju; smatra takođe da je „sovjetska komanda“ nedovoljno definisani subjekt. Izvesno je, kao što kaže, da saveznici isto nisu tražili od Holandije, Norveške, itd. Bio je to presedan za okupirane zemlje, a na drugoj strani SSSR je faktički priznao NKOJ. Reč je, nesumnjivo, bila o posrednom priznanju nove Jugoslavije, ali zakasnelom i formalno defektnom, jer na drugoj strani stoji vojni faktor a ne sovjetska vlada.

Drugo pitanje — molba za prelazak na jugoslovensku teritoriju — imalo je pak za cilj da se time stvori model ponašanja i za drugu stranu, britansku i američku. Stvaranje presedana nesumnjivo da je bio cilj, ali jedinice mere nisu bile iste (Norveška i Jugoslavija, čak i Francuska i Jugoslavija), jer se u jugoslovenskom slučaju ipak radilo o snažnoj, regularnoj armiji i neprihvatanju okupacije od strane revolucionarnog subjekta od prvog dana, i *de jure* priznanju NOVJ u vreme Teherana.

Maršal Tito se našao van Jugoslavije u fazi odsudne bitke za istočne delove Jugoslavije: borbi za oslobođenje Srbije sa Beogradom i Vojvodine. Njegov vojni, politički i ekonomski rad

u SSSR-u i Rumuniji bio je od bitnog uticaja na neposrednom ratnom poprištu. Prilikom razgovora sa Staljinom Tito je postigao sporazum o pomoći SSSR-a u naoružanju NOVJ. Sovjeti su se obavezali da do kraja godine daju oružje za 12 divizija (brojnog sastava po 10.000 boraca) i dve vazduhoplovne divizije, ili konkretno 96.515 pušaka, 1.329 radio-stanica, 491 borbeni avion, itd. Sporazum o predaji aviona postignut je između maršala Tita i komandanta 3. ukrajinskog fronta maršala Tolbuhina, 16. oktobra 1944. godine u Beloj Crkvi, predviđajući da se borbeni aparati i razna tehnička sredstva 10. gardijske jurišne i 236. lovačke vazduhoplovne divizije Crvene armije predaju NOVJ. Jugoslovenski piloti su se obučavali u SSSR-u i u okviru vazduhoplovne grupe „Vitruk“, nazvane tako po njenom komandantu general-majoru Andreju Nikiforoviču Vitruku. Aprila 1945. ova je avijacija sasvim prešla u ruke obučenog kadra vazduhoplovstva Jugoslovenske armije.

U vezi sa naoružanjem NOVJ Titov diplomata, general-major NOVJ, V. Velebit smatra da Britanci nisu bili za metamorfozu NOVJ, težeći da ona ostane gerilska vojska; da su „apotekarskom vagom“ odmeravali pomoć (dajući neke „topiće“ i zastarele tenkove srednje veličine). Po njemu stav SSSR-a bio je dijametralno različit, jer je ovaj bio zainteresovan da NOVJ preraste (transformiše se) u redovnu vojsku, jer su na njenom čelu stajale starešine koje su gajile ljubav prema SSSR-u. Isti pisac zaključuje da „Rusi“ nisu dozirali pomoć kao Britanci. Za razliku od Dedijera, on smatra da su Britanci ucenjivali kraljem a ne Sovjeti; „Rusi“ su samo tražili umerenost da ne bi imali sukob sa Zapadom. Po Velebitu, Tito je tada dobio „polupriznanje“, podiglo se samopouzdanje u narodu i vojsci, razbijena je britanska tendencija za monopolom na naoružanje, pokret se međunarodno ojačao jer ga je Staljin indirektno podržao.

Prilikom moskovskih razgovora došlo je do pomenutog sporazuma o načinu ulaska Crvene armije u granične predele Jugoslavije, s tim što je Tito kasnije u Krajovi, 5. oktobra 1944, razradio detalje o učešću jedinica 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u borbama za oslobođenje Srbije i Vojvodine. Kao Vrhovni komandant neposredno je obaveštavan o događajima u Jugoslaviji i slao naređenja. Preko Radio-stanice br. 2. u Krajovi poslao je 6. oktobra poruku A. Rankoviću da za Srbiju on direktno izdaje naređenja, ili doslovno: „Za Srbiju dajem naređenja ja.“ Dva dana kasnije javio je Rankoviću da će se

trupe Crvene armije spojiti s desnim krilom Peka Dapčevića, jer je „naš cilj da naše trupe prve uđu u Beograd, a s time se slaže i sovjetska komanda“. Javio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ 15. oktobra 1944. da je u dogovoru sa Vrhovnom komandom Crvene armije rešeno da se svi trofeji i magacini u Beogradu nalaze na raspolaganju jedinicama NOVJ. Tito je, iako se nalazio u Krajo-
vi, dakle u središtu opšte koordinacije operacije sa savezničkom Crvenom armijom, šaljući svakodnevno poruke i donoseći naredjenja, želeo da se u narodu stvori utisak kako se vrhovni komandant NOVJ nalazi u zemlji i da neposredno komanduje operacijama u Srbiji. O tome govori njegova poruka Vrhovnom štabu NOV i POJ od 29. septembra 1944. da se preko novina i Tanjuga objavi da je izvršio inspekciju trupa u zapadnoj Srbiji.

Beogradska operacija je bila u centru Titove pažnje, iz vojničkih i političkih razloga. Neposredno po povratku iz Moskve „impresionirano“ je pričao Mitru Bakiću i Nikoli Petroviću kako je Staljin u njegovom prisustvu okrenuo telefonom Tolbuhina u Sofiji i rekao: „Kod mene je Tito, traži jedan tenkovski puk. Daćemo mu ceo moto-mehanizovani korpus.“ U Beogradskoj operaciji 1 armijsku grupu NOVJ od devet divizija (1. proleterske, 5. krajiške, 6. proleterske, 11. krajiške, 16. vojvođanske, 17. istočnobosanske, 21. srpske, 28. slavonske i 36. vojvođanske udarne divizije) podržavala je Pokretna grupa 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, zapravo ojačani 4. gardijski mehanizovani korpus sa preko 17.000 boraca, 160 tenkova i 366 topova i minobacača, pod komandom general-lajtnanta Vladimira Ivanovića Ždanova.

U vreme susreta sa Crvenom armijom NOVJ je imala oko 450.000 vojnika. Septembra 1944. obrazovani su 13. i 14. korpus u Srbiji, pet novih divizija u Makedoniji, a na Kosovu i Metohiji formirane su tri nove kosovsko-metohijske brigade. Početkom oktobra 1944. obrazovani su u Makedoniji 15. i 16. korpus. Pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nalazili su se 1. proleterski korpus (komandant Peko Dapčević, komesar Mijalko Todorović), 12. korpus (komandant Danilo Lekić, komesar Stefan Mitrović), 2. udarni korpus (komandant Radovan Vukanović, komesar Vojo Nikolić), 3. udarni korpus (komandant Košta Nad, komesar Vlado Popović). Ostale jedinice nalazile su se pod komandom glavnih štabova: Srbije (komandant Koča Popović, komesar Milosav Milošavljević); Hrvatske (komandant

Ivan Gošnjak, komesar Rade Žigić); Slovenije (komandant Franc Rozman, komesar Boris Krajger); Makedonije (komandant Mihailo Apostolski, komesar Cvetko Uzunovski); Vojvodine (komandant Aćim Grulović, komesar Stevan Jovičić). Pod komandom Štaba ratne mornarice (komandant Josip Cerni i komesar Dragiša Ivanović) nalazile su se pomorske jedinice na Jadranskom moru. Polovinom avgusta 1944. formiran je Korpus narodne odbrane Jugoslavije (komandant Jovo Vukotić, komesar Vlado Janić).

Jedinice Prve armijske grupe NOVJ i trupe Crvene armije, praćene 14. korpusom NOVJ, spojile su se 10. oktobra 1944. kod Velike Plane. Neposredna bitka za Beograd počela je 14. i trajala do 20. oktobra. Trupe NOVJ i Crvene armije oslobodile su glavni grad Jugoslavije, koji je u toku rata pretrpeo velika razaranja od nemačkih bombardovanja aprila 1941. i anglo-američkih 1944. Nemci su prilikom povlačenja rušili i spaljivali zgrade. Trupama Crvene armije izdato je naređenje da bez velike nužde ne upotrebljavaju teška artiljerijska oruđa. Specijalni odredi crvenoarmijaca očistili su grad od mina. Zadugo su na zgradama mogli da se vide natpisi ispisani masnom bojom „Provereno-min njet“. Snage NOVJ koje su učestvovale u Beogradskoj operaciji imale su 50.000 boraca. Početkom januara 1945. bila je oslobođena cela Srbija. Prva armijska grupa je prešla Savu i uspostavila front u Sremu.

Vojni rasplet u Srbiji, započet u proleće i leto 1944, odnosi u antifašističkoj koaliciji i raspad velikosrpske grupe u emigraciji i u srpskim krajevima Jugoslavije, sa nepoverenjem Nemaca, učinili su nereálnom Mihailovićevu zamisao da u Beogradu obrazuje vladu koja bi dočekala Crvenu armiju kao savezničku vojsku, analogno pokušaju generala Bora Komorovskog u Varšavi avgusta—septembra 1944, sa tragičnim posledicama za inače mučenički grad. Misija američkog potpukovnika Roberta Mekdauela mogla je izazivati nestvarna očekivanja Mihailovića, tim pre što je ovaj oficir Donovanovog servisa prekoračivao dobijena ovlašćenja u prilog četnika, ali ni ona nije mogla ugroziti britansko-sovjetsku politiku kompromisa u Jugoslaviji u formi stvaranja jedinstvene vlade i podele uticaja. S istog stanovišta iluzorno deluju i teze nekih istoričara da su se na Dunavu srele „tri vojske“, gubeći iz vida u svojoj deformisanoj optici događaja da su se mogle sresti samo dve postojeće vojske: NOVJ i Crvene armija, dok je navodna „treća vojska“ (četnička) bila u

raspadanju pod udarcima srpskih partizana i grupa divizija NOVJ u prodoru preko Lima i Ibra, koje su slomile kičmu ostacima Mihailovićevih korpusa — u uslovima potpuno neuspješne proglašene mobilizacije — još pre prelaska 3. ukrajinskog fronta preko granice Rumunije i Jugoslavije. Pokušaji sadejstva pojedinih četničkih jedinica sa trupama Crvene armije u Srbiji (kod Kruševca i Čačka, kao i uspostavljanje veza majora Velimira Piletića u istočnoj Srbiji sa sovjetskim štabom u Turn Severinu) ne menjaju ovaj zaključak, jer nije u pitanju trajna i tipična pojava. Četnici su nastojali da se rehabilituju za svoju kolaboraciju. Krajem rata javljaju se u Jugoslaviji alibističke tendencije kod raznih kolaboracionističkih pokreta da se preorijentacijom legitimišu kao trajna antifašistička snaga (četnici, „sredinski dio“ HSS, opoziciona ustaška frakcija i druge). Takvu pojavu srećemo i u drugim okupiranim evropskim zemljama (deo bugarskog vladajućeg režima, rojalističko-profašističke snage u Italiji, admiral Darlan, Pjer Laval i maršal Filip Peten u Francuskoj, deo katoličkog klera, itd.).

Tito je od prvog dana rata držao u svojim rukama veze pokreta sa spoljnim svetom, u stvari s Kominternom, a posle raspuštanja ove sa G. Dimitrovom i Staljinom, preko generala N. Kornjejeva. Razmena ideja sa zapadnim vojnim predstavnicima kod Vrhovnog štaba (kapetanom V. F. Dikinom i F. Maklejnem) tekla je takođe u neposrednoj komunikaciji vrhovnog komandanta sa savezničkim oficirima koji su o stečenim utiscima obaveštavali britanski vrh. Posle Teheranske konferencije Tito je ušao u neposrednu prepisku sa britanskim premijerom Čerčilom. Nakon zakasnelog dolaska Sovjetske vojne misije u Jugoslaviju Tito je održavao vezu sa generalom Kornjejevom, obraćajući se, na jednoj strani, Moskvi, a na drugoj dobijajući na uvid kopije pisama koja su Sovjeti slali Britancima ili Šubašiću. Izbor Josipa Smodlake za prvog ministra spoljnih poslova nove Jugoslavije nije u ovoj komunikaciji maršala Tita sa spoljnim svetom ništa promenio, jer se radilo o starijem čoveku, uglednoj građanskoj figuri i nominalnom šefu resora spoljnih poslova koji je odmah po izboru prešao u Italiju. Od polovine 1944. Tito je nastavio razgovore o bitnim pitanjima nove Jugoslavije i njenih međunarodnih odnosa na nivou neposredne razmene mišljenja sa vođama koalicije, Čerčilom i Staljinom. Snažnoj ličnosti vođe jugoslovenske revolucije u oblasti međunarodnih odnosa nisu bili potrebni saradnici.

NOVA JUGOSLAVIJA
1943-1945

67. BRANKO ĆOPIĆ

69. RADOVAN ZOGOVIĆ

68. STARI PESNIK VLADIMIR NAZOR - S PARTIZANIMA
(SANDŽAK 1943).

70. IVAN GORAN KOVAČIĆ

71. ČUNOVI KAZALIŠTA NARODNOG OSLOBODENJA JUGOSLAVIJE, ISPRED VAGONA NA PRUZI IZME-
ĐU DRVARA I BOSANSKOG PETROVCA 1942.

KAZALIŠTE NARODNOG OSLOBOĐENJA

NARODNI DOM - VIS

17 AVGUSTA 1944 (prij.)

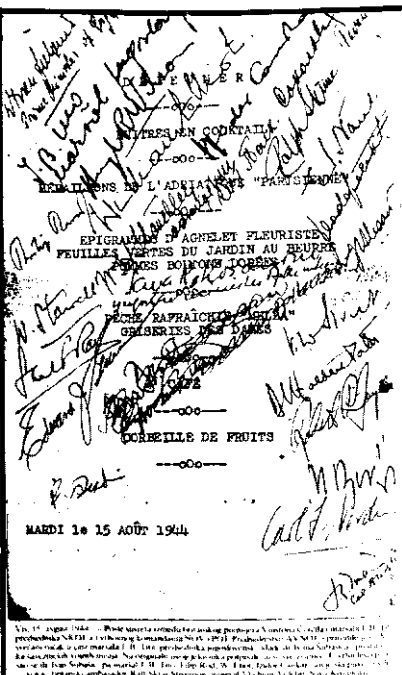
PROGRAM

1. *Hij. Slavić*
2. *Partizanske pjesme* — pjeva zbor Kazališta narodnog oslobođenja i Kazališta Oblasnog N. O. odbora
3. *M. Bogović*: Matija Ouhac — recitira Vjekoslav Altnić
4. *St. Makrnanec*: X. Rukovjet — pjeva zbor Kazališta narodnog oslobođenja
5. *A. Dvoržak*: Slavonski plesovi — plešu Mira Sanjina i Georgij Škrljin
6. *St. Makrnanec*: VIII. Rukovjet — pjeva zbor Kazališta narodnog oslobođenja i Kazališta Oblasnog N. O. odbora
7. *D. Džon*: Kozara
8. *Milorad Mitrović*: Stara priča — izvedu članovi Kazališta narodnog oslobođenja

— Pausa —

9. *Spektakl jugoslavenskih narodnih plesova* — izvedu članovi Kazališta narodnog oslobođenja

POČETAK U 19 ČASOVA

MARDI 18 15 AOÛT 1944

72. FAKSIMIL PROGRAMA KAZALIŠTA NARODNOG OSLOBOĐENJA NA PRIREDBI U NARODNOM DOMU NA VISU, ODRŽANOJ 17. AVGUSTA 1944.

73. VIS, 15. AVGUST 1944 — POSLE SUSRETA IZMEĐU BRITANSKOG PREMIJERA VINSTONA ČERČILA I MARŠALA J. B. TITA, PREDSEDNIKA NKU-a I VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ, PREDSEDNIŠTVO AVNOJ-a PRIREDILO JE NA VISU SVEČANI RUČAK U ČAST MARŠALA TITA, PREDSEDNIKA JUGOSLOVENSKE VLADE DR IVANA ŠUBAŠIĆA I PREDSTAVNIKA SAVEZNIČKIH VOJNIH SILE

VRHOVNI PLENUM
OSVOBODILNE FRONTE
SLOVENSKEGA NARODA

PROGLAS

1. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda izpolnjuje temeljno, iz naravnih in zgodovinskih pravic izhajajočo zahtevo slovenskega naroda ter proglašuje priključitev slovenskega PRIMORJA svobodni in demokratični Jugoslaviji.
2. Italijanski narodni manjšini na priključenem ozemlju je zagotovljena avtonomija. O izvedbi avtonomije bodo razpravljali pooblaščeni zastopniki slovenskega in italijanskega primorskega prebivalstva, kakor hitro bodo dovoljevale razmere.

Predsednik Izvršnega odbora
Osvobodilne fronte

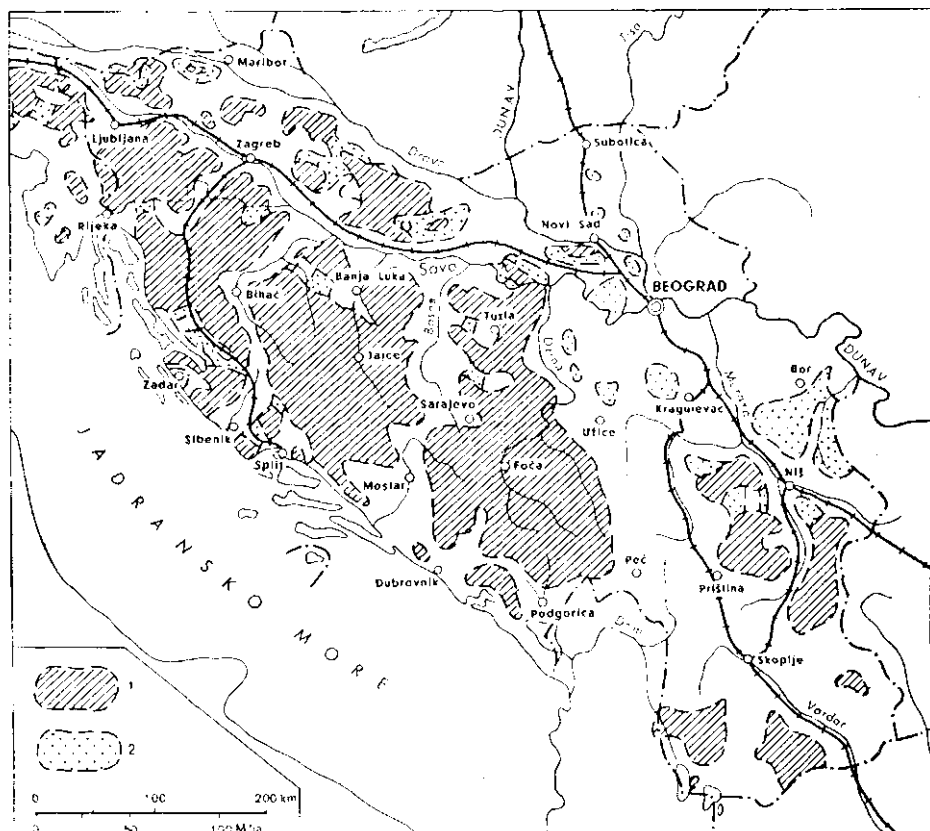
Josip Vidmar l. r.

Poštčni sekretar
Izvršnega odbora Osvobodilne fronte

Boris Kidrič l. r.

75. PRVO ZASEDANJE ZAVNOBNIH ODRŽANO U MRKONIČ-GRADU OD 26. DO 27. NOVEMBRA 1943.

76. PROGLAS OSVOBODILNE FRONTE SLOVENIJE O PRIKLJUČIVANJU SLOVENAČKOG PRIMORJA NOVU JUGOSLAVIJI

77. OSLOBODENA TERITORIJA KRAJEM 1943.
 1) SLOBODNA TERITORIJA
 2) POLUOSLOBODENA TERITORIJA

DECLARACIJA DECLARACIJA DECLARACIJA

DRUGOG ZASJEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBODIENJA
JUGOSLAVIJE

U toku dvije i pol godine neprekidne Narodno-oslobodilačke borbe protiv okupatora i njegovih pomagača, narodi Jugoslavije postigli su krupne i odlučujuće uspjehe, kako u unutrašnjoj-političkom tako i u vanjsko-političkom pogledu. Poslije svakog pokušaja neprijatelja, da razbije našu Narodno-oslobodilačku Vojsku, naša se vojna sila povećala, unutarne učvrstila i vojno-stručno podizala. Što se neprijatelj više trudio, da uguši oslobodilački pokret naših naroda, to su se čvršće narodne mase zbijale u tom pokretu oko Vrhovnog Štaba i proslavljenog narodnog vođe, drugo TITA, oko Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, i oko nacionalnih političkih predstavništava pojedinih naroda Jugoslavije. Stalno se povećavao naš oslobodeni teritorij, rasle su naše materijalne rezerve i uvećavali opskrbeni izvori za našu Narodno-oslobodilačku Vojsku i stanovništvo. Upravo s tim razvijali su se organi narodne vlasti i razni privredni i upravni organi u službi te vlasti.

Priznanje krupnih uspjeha naše Narodno-oslobodilačke borbe u inostranstvu s jedne strane, a s druge strane potpuno razotkrivanje izdajničke uloge izbjegličke jugoslavenske "vlade" postavili su pred rukovodeće organe našeg Narodno-oslobodilačkog Pokreta potpuno nove zadatke. Nastala je potreba da se svi ti uspjesi sistematski učvrste i iskoriste za daljnje uspješno vođenje naše Narodno-oslobodilačke borbe.

U vezi s tim činjenicama Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, na svom drugom zasjedanju održanom 29. novembra 1943.

k o n s t a t i r a

I.

1. Dvije i pol godine naše Narodno-oslobodilačke borbe dokazale su čitavom svijetu, da su narodne mase Jugoslavije odlučno i čvrsto krenule putom oružanog otpora protiv okupatora, putem, koji je našim narodima pokazala Komunistička Partija Jugoslavije, i po kome su zajedno s njom išle sva istinski rodoljubiva snaga i političke grupe naših naroda. Ogromna većina narodnih masa Jugoslavije cvrstala se u narodno-oslobodilačke redove i aktivno poduprla svoju Narodno-oslobodilačku Vojsku. Zajedno s tim masama uzeli su aktivnog učešća u narodno-oslobodilačkom pokretu i njegovim organima svi rodoljubi, poštteni funkcioneri iz svih političkih partija i grupa i domoljubivih organizacija. Sve to podjednako vrijedi za sve narode Jugoslavije. Svojom aktivnošću u narodno-oslobodilačkom pokretu narodne mase Jugoslavije otvorile su i glasno izmislile svoj protest protiv izdajstva, reakcionara i spekulanta u zemlji i u inozemstvu, koji su se nasiljem i prevarom držali na vlasti u staroj Jugoslaviji, pa sada ponovno pokušavaju, opirući se na najreakcionarnije krugove, da se dočepaju vlasti pomoću izdajstva, prevare i spekulacije. Ali svi ti pokušaji ne mogu sakriti činjenicu, da je u toku Narodno-oslobodilačke borbe stvoren potpuno nov odnos političkih snaga u našoj zemlji, te da mora također i u njenoj upravi i državnom vodstvu taj novi odnos snaga naći odgovarajući izraz.

2. Jedan od najvažnijih izvora snaga naše Narodno-oslobodilačke borbe jest činjenica, da su jedinstveni narodno-oslobodilački pokret naroda Jugoslavije i njegova Narodno-oslobodilačka Vojska, izrasli iz oslobodilačkih pokreta svih naših naroda. Narodna Jugoslavije za njihovu borbu protiv okupatora nisu bili potrebni predhodni sporazumi o ravnopravnosti i, t. d. Oni su se latili oružja, počeli oslobađati svoju zemlju i time sa sobom samo stekli nego i osigurati pravo na samoodređenje, uključujući pravo na odijeljenje ili ujedinjenje s drugim narodima. Sve snage koje učestvuju u Narodno-oslobodilačkom pokretu od prvog dana priznaju našim narodima

ODLUKA

drugog zasjedanja Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije
o izgradnji Jugoslavije na federativnom načelu.

Na osnovu prava svakog naroda na samoodređenje uključujući pravo na otcepljenje ili na ujedinjenje s drugim narodima, i u skladu s istinskom voljom svih naroda Jugoslavije, posvjedočenom u toku trogodišnje zajedničke narodno-oslobodilačke borbe, koja je skovala nerazdruživo bratstvo naroda Jugoslavije, Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije donosi sljedeću:

o d l u k u :

1. Narodi Jugoslavije nikada nisu priznali i ne priznaju raskomadu nje Jugoslavije sa strane fašističkih imperijalista i dokazali su u zajedničkoj, oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji.

2. Da bi se ostvarilo načelo suverenosti naroda Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih njenih naroda i da nikad više ne bi postala domonom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgrađivati će se na federativnom načelu, koje će osigurati punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.

3. U skladu s federativnom izgradnjom Jugoslavije, koja se temelji na najpunijim demokratskim pravima jest činjenica, da već sada u vrijeme narodno-oslobodilačkog rata, osnovne organe narodnih vlasti pojedinih naroda Jugoslavije predstavljaju Narodno-oslobodilački Odbori i Zemaljska Antifašistička Vijeća Narodnog Oslobođenja, (Glavni Narodno-oslobodilački Odbor Srbije, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske, Slovenski Narodno-oslobodilački Odbor, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Bosne i Hercegovine, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Crne Gore i Boka, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Sandžaka, Inicijativni Organ za Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Makedonije,) i da je Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda Jugoslavije i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao cjeline.

O D I U I A

DRUGOG ZASJEDAJA ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE
o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu

Na osnovu prava svakog naroda na samoodređenje, uključujući pravo na otcepljenje ili na ujedinjenje sa drugim narodima, i u skladu s istinskom voljom svih naroda Jugoslavije, posvjedočenom u toku trogodišnje zajedničke narodno-oslobodilačke borbe, koja je skovala nerazdruživo bratstvo naroda Jugoslavije, Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije donosi sljedeću:

O d l u k u :

1. Narodi Jugoslavije nikada nisu priznali i ne priznaju raskomadu Jugoslavije sa strane fašističkih imperijalista i dokazali su u zajedničkoj, oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji.

2. Da bi se ostvarilo načelo suverenosti naroda Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih svojih naroda i da nikad više ne bi postala domonom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgrađivati će se na federativnom principu, koji će osigurati punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.

3. U skladu sa takvom federativnom izgradnjom Jugoslavije, koja se temelji na najpunijim demokratskim pravima, jeste činjenica, da već sada, u vrijeme narodno-oslobodilačkog rata, osnovne organe narodnih vlasti kod pojedinih naroda Jugoslavije predstavljaju narodno-oslobodilački odbori i zemaljske antifašističke veće narodnog oslobođenja (Glavni narodno-oslobodilački odbor Srbije, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Hrvatske, Slovenski narodno-oslobodilački odbor, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke, Zemaljsko antifašističko veće narodnog oslobođenja Sandžaka, Inicijativni organi za Zemaljske antifašističke veće narodnog oslobođenja Makedonije,) i da je Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo naroda Jugoslavije i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao cjeline.

4. Nacionalnim manjinama u Jugoslaviji obezbediti se sva nacionalna prava.

5. Ova odluka stupa odmah na snagu.

...ne 29. novembra 1943,
u Jajcu

79. ODLUKA DRUGOG ZASJEDAJA ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE
O IZGRADNJI JUGOSLAVIJE NA FEDERATIVNOM NAČELU

80. ODLUKA ZASJEDAJA AVNOJ-a O IZGRADNJI JUGOSLAVIJE NA FEDERATIVNOM PRINCIPU

Preddsjednik AVNOJ-a
Dr. Ivo Ribar op.

82. AVDO HUMO, ĐURO PUCAR I RODOLJUB ČOLAKOVIĆ (NOVEMBAR 1943)

Wanderlust:
Aachen, 1898

Wine/liquor 7. 10. 43
y. 10th of June 2. 1943

Prihvatio sam mu da je srešno da pravu sporazum s Jugoslo-
vima koji se ne bori, a s nama koji smo jedini od pokorenih naroda
Evrope skoro tri godine u borbi protiv zajedničkog neprijatelja izbe-
gaju sporazum. Ponovio mu da im mi nudimo jednu stvarnu, veliku i
jedinu moguću državnu politiku za naše zemlje. Ponovio mu koristi
iste za vreme rata kao i posle rata. Isticao mu ponovo da bi, ako s
sporazumom na proleće kad počne saveznička ofanziva na zapadu mogli
dići na oružje celu Jugoslaviju, pokrenuti zajedničkom akcijom Bugar-
sku, možda i Tursku, osloboditi Balkan i na leto biti možda u Srednjoj
Evropi. Ako se re sporazumemo to će biti samo u korist Nemaca, jer
na Balkanu će se odvijati bez koristi za saveznika onemogućujući možda
svaku veću i udruženu akciju.

Amabasador mi je odgovorio da se slaže sa mnom, ali da sve te stvari samo od nas i da mi možemo sve to postići ako želimo, time je verovatno pravio aluziju na sporazum odnosno karitativnu povelu. Odgovorio sam da mi odatle možemo samo da sledujemo želju i interes naroda u zemlji.

Utisak iz celog razgovora da Moskva, ma da je ne Tito, ma još sasvim oboževan svet prema Jugoslavići, da želi sačeliti razvoj Jugoslavija, ali da ne isključuje mogućnost razgovora za dobnije, proročevu situacije. Ako Tito oslabi, a Khrushčev se obrati on bi prvob za sporazum s grupom tako odbacili.

281

Boobyland

1) Nikunja p. Maheshwari vitaran ;
3) Rames.

Ad 1) Tristat prima Mary Beethov, fiu naștut
într-o familie de muzicieni, fiind un mare talentat
muzical, dar și un mare om de știință, fiind un mare
matematician, fiind un mare om de știință.

Pito palwakiji na goddeem i' throni' naas
naimaluor kumtita na goddeem aktueluor
pitanijina hakeem i' 18'.

Funkeln. Antonov-Tschetketa sabbimukha d.V.H. vord
yile phodura nigritati nong odhka (od 30. IV. 1967.
6. V. 1967.) - predaji Kapij. (Philare pr mmon
sabbimukha.)

Ad 1) Završi se taksićak u posredstvu opće
policijske jedinice. Interpolativno odobri - kao
svoje rabe - Antipatrističke tehnike Navede
odloženoje po Makadonju. Po se formira:

[illegible]

2) Što čini na području međunarodnih
planiranih, međunarodni politički i međunarodni vanjski
poslovanje banke, i politički pariteti između
tako međunarodnih banaka, što bi međunarodni
poslovanje politički međunarodni politički
poslovanje banaka - to bi međunarodni politički

40

H. J. C. C. C.

[illegible]

16910 27. 11. 1944
Дорогой товарищ Сталин!
Ваше письмо от 16. 11. 1944 г. получено.
Ваше дело известно. Ваше дело известно,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело.

Ваше дело известно, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело.

II.
Ваше дело известно, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело.

Ваше дело известно, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело,
что такое дело, что такое дело, что такое дело.

Вальтеру.

В славянском соборе в Софии
приняты грамоты представителей
украинского, русского, белорусского,
польского и рехоленецкого народов.
Неграмотные представители того -
славян будущего использовано злос-
тно вратами словенской солидар-
ности и единства.

При этом никто среди
славянских народов не может по-
нять, почему именно близкие
славянские соседи не принимают
грамоты в соборе. Отсутствие вашей
делегации может неблагоприятно
политические последствия. Очень
прошу вас пересмотреть ваше реше-
ние послать такую делегацию
в Софию.

Иван

1-го - 1945.

89. SEDNICA OBLASNOG NOO ZA ISTRU 1944. GODINE

90. ŠTAB TREĆE GRUPE BATAUONA SA KOMANDANTOM GLAVNOG ŠTABA NOV I POJ MAKEDONIJE
M. APOSTOLSKIM

91. PETAR STAMBOLIĆ, KOMANDANT GLAVNOG ŠTABA SRBUE GOVORI NA ZBORU U VUČJU SEPTE-
BRA 1944.

69
Администрация

Rmccy

M H C. CHIT
 1. 2. 3.
 DIBIT
 11-6
 244

Da bi u buduću postojao pravi ledarina i ljencina bio prastven na čitavoj teritoriji pod Vojnom Upravom, naređujem

[illegible]

u/dn sa odmah imaju pristupiti svi logori nastavljeni od
a u logorima u nekim okolnostima oni nastavljeni koji su se
trajno smislili organiz. ili su već nastavljeni od strane za te
u vojnoj snazi.

[illegible]

4. Vojno iskustvo: vojnici, pripadnici od 18 do 30 godina vojnike ne
pripadaju vojnoj mobilizaciji u vojne i ratne jedinice.
5. Vojna obuka: vojnici, pripadnici su operativna jedinica
6. Vojna obuka: vojnici, pripadnici su operativna jedinica

11. The following information is for your information only:

2) ostatak prava vlasnika koji su u općem slučaju
eliktivnog načina i koji su svoja djela
činili u skladu s pravima koje su imali

3/4 nisku KOK mogu stupiti caso oni Njemački koji su to znalo
biti naj antifascističkim radom, koje posebno znaju komunizmu
znati od 19 do 30 godina, odlože se od svoj radnoj službi.

većina razvija slične oblike discipliniranja i odgovarajućeg nadzora, organiziranih u različite jedinice, i red potpuno osiguran. I dok je tako to bila smatrala prilika, a kasnije i logično, treba da vladaju čvrsta vođačka disciplina, ali oduh ni ju da liže na fašističke logore, koji su bili mučilišta i-
da.

1/ svi oni ljudi koji su aktivno sudjelovali u glasinima i novinstvu su vrste ljudi koje socijalističke države treba stavljati u zatvor koji će ih izdržati u glasinima i zatvoru.

Uzva sluša, jerina koka, to sarkajava vojna situacija ili
neke planirane kodi, da se to usaglasilo odobrenja Vojna
i ispoljavanje avaz njemogju stanovništva iu pojedinih
i u druga sa to pogledija cela, gdje će sa nai njima kodi
u kontrola.

3/01 svim nadležnostima, koje premašuju vojnu sud na izvrše-
logom, formirane sa izvršavaju logori, kao osnove su
koje su navedeni i tim logori. Istina je da su i
kazna, to znači da su se izvršavaju svaki kontakt sa sta-
da da se sa navedenim su se i izvršavaju kontrolu.
tina postojati mora biti izvršavaju tako i izvršavaju

4/77a prijateljica narednika Vojna Uprava po ovom pitanju
izvan snaga.

Vojne oblasti da se postavljaju, da se ovo naređenje razglasi svim komandantima mesta i vojnim stanicama i da se ono to, svuda vojna stanica, Komanda mesta i Komanda područja

Югославия 1 марта 1944г.

Состав Военной Миссии СССР в Югославии.

1. Генерал лейтенант	КОРНЕЕВ Н.В.	Начальник миссии
2. " майор	ГОРШКОВ А.И.	Заместитель нач. миссии
3. Полковник	ПАТРАКЕЛЫШЕВ Н.К.	Помощник нач. миссии
4. Подполковник	ТРОНОВ Г.С.	" " "
5. " "	МОЮНОВ В.Н.	" " "
6. " и/с	ТУЛЕНКОВ Е.З.	Врач миссии
7. Майор	САХАРОВ В.М.	помощник нач. миссии
8. " "	ГРИГОРЬЕВ В.П.	" " "
9. " "	ДОЛГОВ Л.Н.	" " "
10. " "	КОВАЛЕНКО П.М.	" " "
11. " "	КАРИТОНЕНКОВ Г.С.	Секретарь миссии
12. " "	КЗАСОВ В.А.	" " "
13. " "	НИКИТИН И.С.	Сотрудник миссии
14. Старший лейтенант	ЛИТОВ П.А.	" " "
15. " "	АЛЕКСИ Д.А.	" " "
16. лейтенант	БЕЛГОВ И.И.	Переводчик миссии
17. " "	БЕЗУТЛОВ И.С.	Адъютант нач.миссии
18. " "	КАЛИНИН А.А.	Сотрудник миссии
19. Младший лейтенант	КУЛЬКОВ Е.П.	Переводчик миссии
20. " "	БЕЛЕРИН В.В.	Адъютант зам.нач.миссии
21. Старший сержант	ШАПЕЛИН В.В.	Повар миссии

93. SASTAV VOJNE MISIJE SSSR-a U JUGOSLAVIJI 1. MARTA 1944.
94. JEDRILICE IZBACUJU PADOBRANCE NA DRVAR

95. VIS: 26 DIVIZIJA NOVJ

96. UKRCAVANJE RANJENIKA U SAVEZNIČKI AVION 1944 GODINE

97. KRAJEM 1944. U BEOGRADU: SANITETSKI PUKOVNIK CRVENE ARMije A.A. KAZANSKI, G. NIKOLIĆ
I B. LAVRIĆ

ЗАПОВЕСТ

Врховног команданта NOV и POJ
генерал-лајтнанту Пеку Дарчевићу
и команданту армије у Западној Сједи

После велике битке на рекама и хр-
ватских бојева 20. октобра 1944. године
јединице наше Народноослободитељ-
не војске, раме уз раме с јер-
тицима херојске Црвене армије,
ослободиле су Београд. Велики и

мадаје, јужне Крајине и остале
Босне, јужне Црне Горе и сивом
Белог Заврша и Хрватског Заврша,
синам крајева Дике, Далмације,
Саване, Војводине и сивом
Словеније. Та победа је у толико
значајна, што је изворна за
једно са јединицама, синам, брат-
ске Црвене армије.

За диверсанте јуштва и уни-
ност у борбама ослобођења Бео-
града изражавају своју захвалност
и припадност борбама, командирама,

командантима и командантима ових историј-
ских и јуних јединица. Не олази
у ову захвалност.

Предстоји за одликовање је-
динице и појединце који су се нај-
више издвојили у борбама.

Става ратних херојама који су
дали своје животе за слободу свог
народа!

Сврт фактиву — слобода на-
роду!

20. октобра 1944 год.

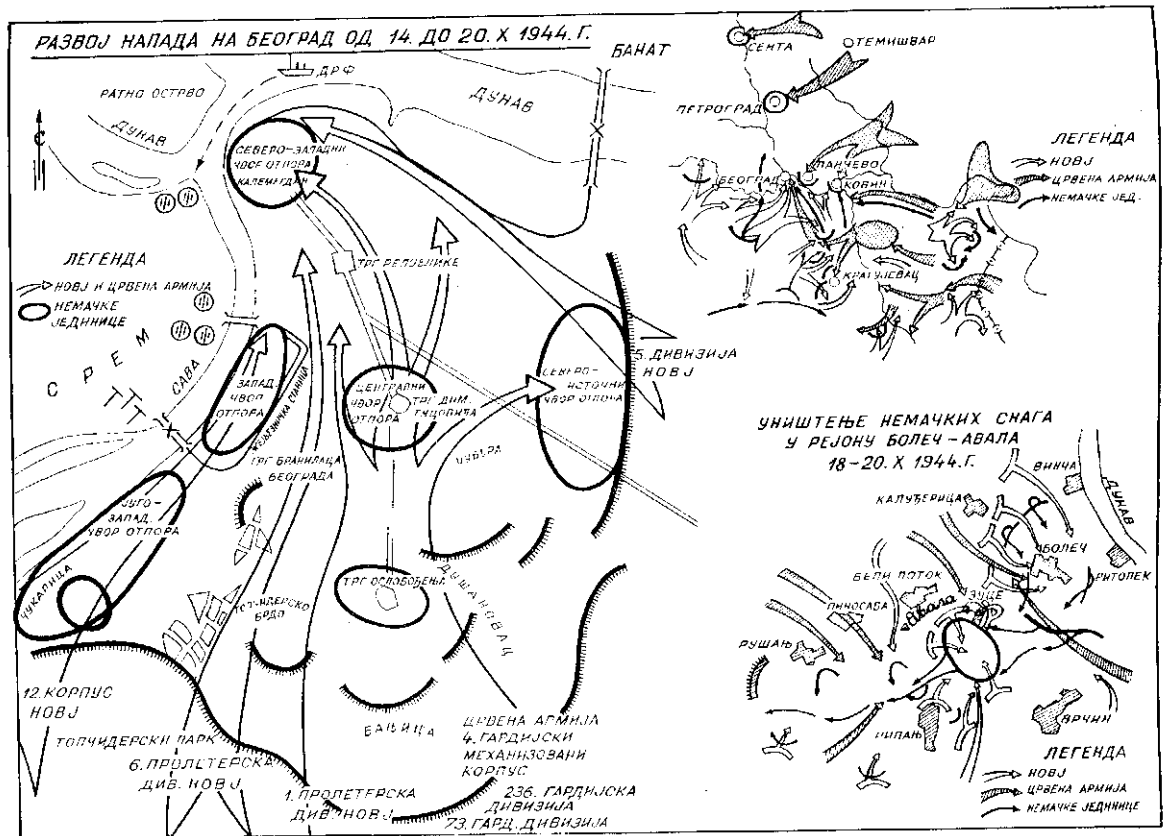
Врховни командант
Маршал Југо, гласије
Ј. Б. — Тито

98. BORCI ITALUANSKE PARTIZANSKE BRIGADE „GARIBOLDI“

99. ZAPOVEST VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ MARŠALA JOSIPA BROZA TITA UPUCENA 20. X
1944. GODINE POVODOM OSLOBODENJA BEOGRADA GENERAL-LAJTNANTU PEKU DARČEVIĆU

100. CRVENOARMEJCI U OSLOBODENOM BEOGRADU

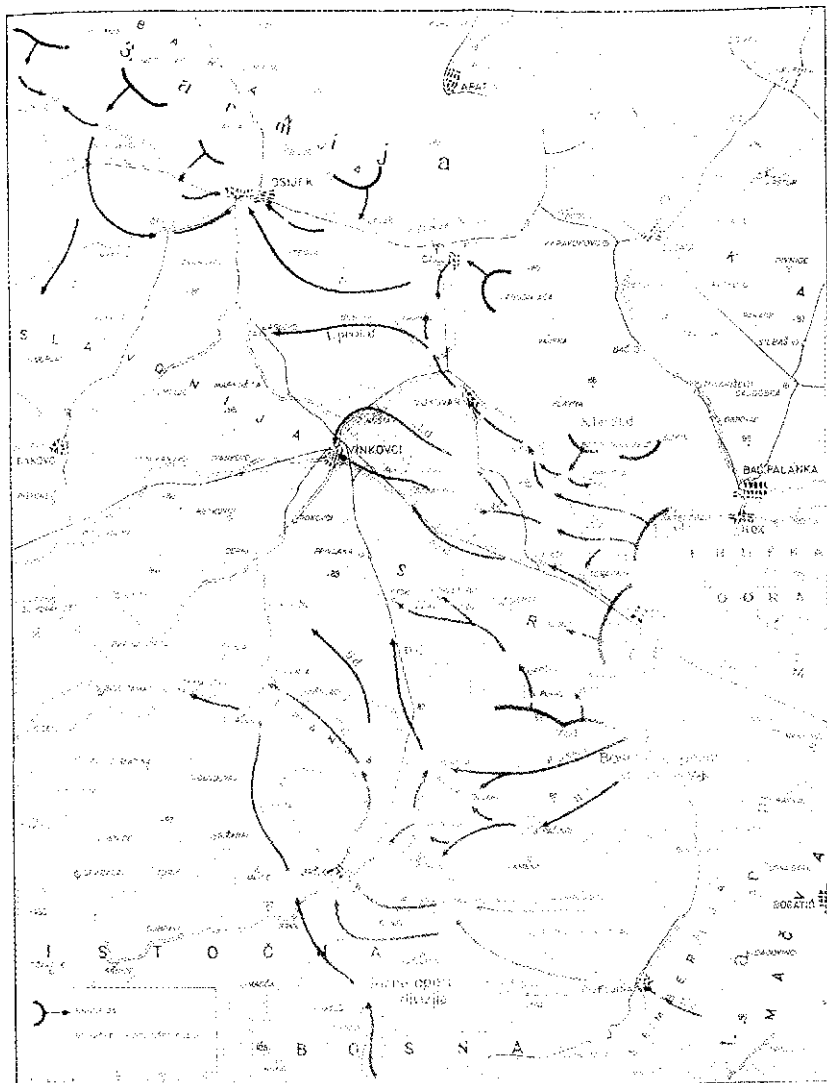
101. RAZVOJ NAPADA NA
 BEOGRAD OD 14. DO
 20. X 1944. GODINE

102. SREMSKI FRONT

103. Vrhovni komandant maršal Tito na sremskom frontu, februara 1945.

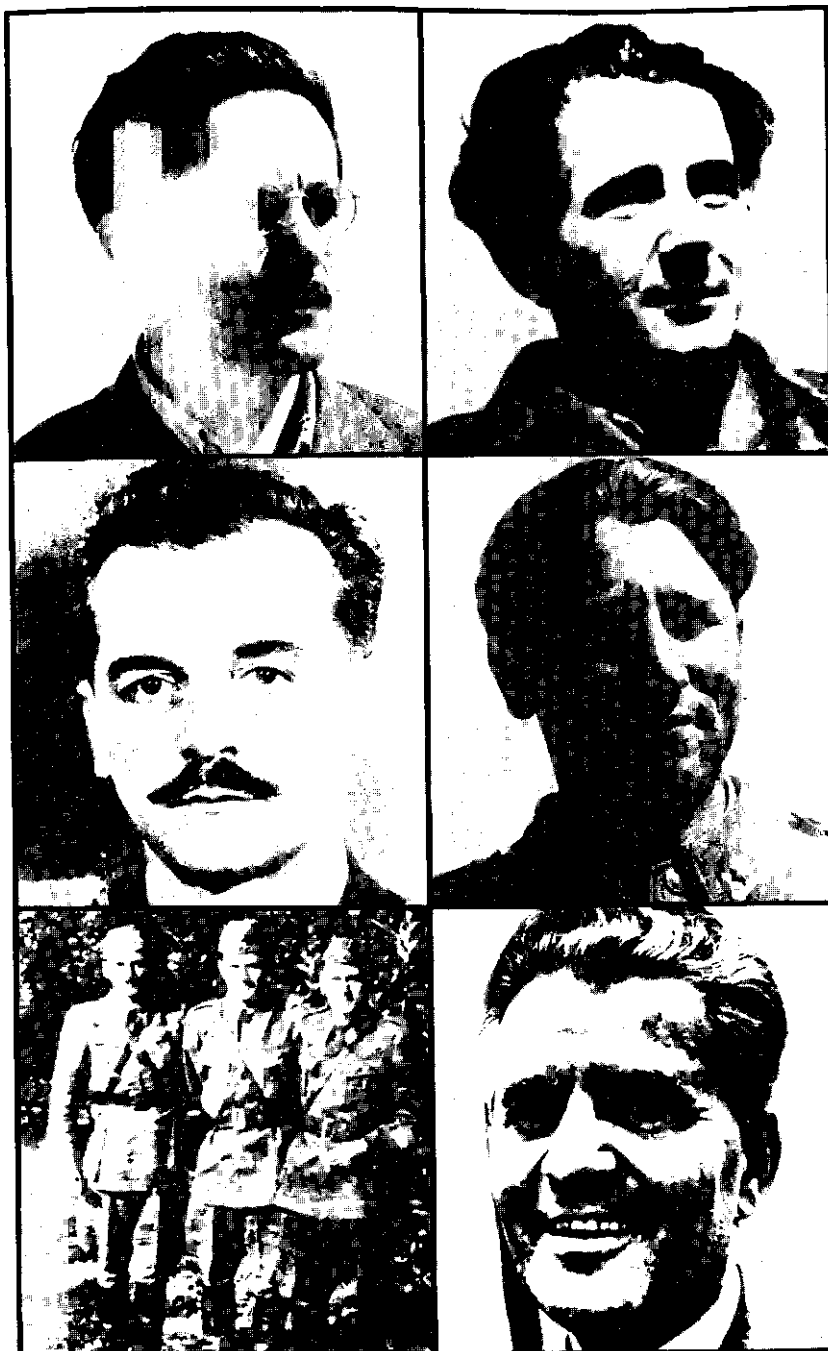
104. Delegati i gosti drugog zasjedanja ASNOM-a u Skoplju, 30-31. decembar 1944. godine

105. PROBOJ SREMSKOG FRONTA 12-14. IV 1945.

106. NARODNO VESELJE NA TERAZUAMA U BEOGRADU NA DAN POBEDE 9. MAJA 1945,
107. JOSIP BROZ TITO

108. EDVARD KARDELJ

109. KOČA POPOVIĆ

110. KOČA POPOVIĆ, PEKO DAPČEVIĆ, KOŠTA NAD U OSLOBODENOM BEOGRADU OKTOBRA 1944.

111. MILOVAN ĐILAS

112. ALEKSANDAR RANKOVIĆ

113. PEKO DAPČEVIĆ

114. PETAR DRAPŠIN
115. JOVAN VESELINOV
116. SAVA KOVAČEVIĆ

117. IVAN MILUTINOVIĆ
118. PAVLE JAKŠIĆ
119. PERO ČETKOVIC

120. TITO SA ČERČILOM, ŠUBAŠIĆEM I SARADNICIMA U KAZERTI KOD NAPUUA 12. VIII 1944.
121. TITO NA VISU SA PREDSTAVNICIMA SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA

122. POTPISIVANJE SPORAZUMA IZMEĐU MARŠALA TITA I MARŠALA TOLBUHINA O KOORDINACIJI
DEJSTVA NOVJ I JEDINICA CRVENE ARMIIJE, SEPTEMBAR 1944.
123. TITO, STALJIN I MOLOTOV U MOSKVI 11. APRILA 1945. PRILIKOM POTPISIVANJA UGOVORA O
PRIJATELJSTVU I SARADNJI

f.-

hpf A f mt lwktJ^

8 VII 1945

1 KOHfPEC

&HTHOÄLUHCTHMKE ÖM/11f1HKE

r > \ i K \ H \

125. POSLANICI USTAVOTVORNE SKUPŠTINE PROGLAŠAVAJU FEDERATIVNU NARODNU REPUBLIKU JUGOSLAVIJU (29. XI 1945)

126. TITO POTPISUJE DEKLARACIJU O PROGLAŠENJU FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE 29. XI 1945.

Svedoci Titovog povratka iz Moskve u Krajuvu nisu mogli da ne primete izvesnu zabrinutost, pa i „ljutnju“, izazvanu Staljinovim insistiranjem da se formira kraljevska vlada sa Šubašićem (najverovatnije proširena pripadnicima narodno-oslobodilačkog pokreta u skladu sa britanskim shvatanjem o ukidanju paralelizma), što međutim narodnooslobodilačkom pokretu nije bilo potrebno, jer je praktično držao vlast na oslobođenim teritorijama Jugoslavije. Tito je prisutnim Jugoslovenima rekao: „Na kraju krajeva, ne moram ja biti ni predsednik te vlade“, što je ove konsterniralo.

Vrhovni komandant NOVJ Josip Broz Tito obraćao se juna 1944. na Pliškom polju na Visu britanskim i američkim vojnicima i oficirima kao „braći po oružju“. Vis je simbolizovao „ratno drugarstvo saveznika“. Britanski komandosi su sa jedinicama NOVJ obezbeđivali Vis, a na drugoj strani sa ratnom flotom NOVJ i partizanskim jedinicama učestvovali u borbama na jadranskim ostrvima i obali. Jedinice britanskog i američkog vazduhoplovstva sadejstvovala su u operacijama NOVJ na kopnu i tukle saobraćajne centre Nemaca i kvislinga, napadajući koncentracije njihovih snaga. Britanci su koristili aerodrom Drvenik kod Zadra. Na južnom Jadranu i u njegovom najneposrednijem zaleđu iskrcani su odredi britanskih artiljeraca (odred „Flojd“). Sadejstvo zapadnih saveznika je pozdravljeno i pomoć primana, ali uz obezbeđenje teritorijalnog integriteta i zahtev za uvažavanjem autoriteta vojnih i civilnih vlasti narodnooslobodilačkog pokreta. Revolucija je ljubomorno branila svoj identitet i nezavisnost nove Jugoslavije. Po ugledu na sovjetsku stranu koja se obratila NKOJ-u i Vrhovnom štabu za prelazak trupa Crvene armije na jugoslovensku teritoriju u graničnim pojasu sa Rumunijom i Mađarskom, tako je Vrhovni štab i od Britanaca zahtevao da traže odobrenje za svaki prelazak granice i ulaz u teritorijalne vode Jugoslavije, to jest korišćenje jugoslovenskih luka. Nastali incidenti (kao sa krstaricom „Nju Delhi“ u Splitu, na primer) rešavani su na najvišem nivou. Rukovodstvo nove Jugoslavije težilo je da saveznička pomoć bude iskorišćena protiv nemačkih okupatora u povlačenju, ali da se spreči dublje prodiranje zapadnih saveznika u zaleđe Crne Gore i Hercegovine. Podozrenja u stvarne britanske namere javljala su se zbog prihvatanja četnika u Stocu, Trebinju i Bileći od vojnih snaga odreda „Flojd“. U ratnim izveštajima štabova NOVJ mogu se naći i prekori Britancima na način davanja artiljerijske

podrške jedinicama NOVJ u predelu Risna. Iskranci kod Dubrovnika, Britanci su uzeli učešće u borbama koje je vodio Drugi udarni korpus za zatvaranje pravca odstupanja nemačkom brdskom korpusu iz Albanije u pravcu Hercegovine i Mostara.

Tito je boravak u SSSR-u iskoristio i za „izravnjavanje” jugoslovenske međunarodne pozicije, imajući sovjetsku podršku u jesen 1944. godine. Radio-stanica „Slobodna Jugoslavija” je 27. septembra 1944, uz Titovu saglasnost, prenela protest protiv pisanja na Zapadu da je NOVJ od gerilskih odreda „podignuta” u regularnu armiju uz njihovu pomoć. Izjave da bi oružane snage NOVJ ostale „skupina gerile” da ih zapadni saveznici nisu pomogli materijalom, u ljudima i avijaciji označavane su kao „krivotvorene”, jer je glavni izvor naših zaliha oružja i municije bio, kako se kaže, i još je uvek „uzimanje od neprijatelja”. Na savet „prijatelja”, to jest Sovjeta, Tito je — polazeći i od svojih kritičkih refleksija na način podele pomoći opustošenim zemljama — otkazao pomoć Unre. Svojim političkim uticajem požurivao je niz poslova u SSSR-u od kojih su neke započeli general Velimir Terzić, šef Misije NOVJ u SSSR-u, i Milovan Đilas, vezanih za emisiju dinara DFJ, izdavanje partijskih knjižica, ostvarivanje dolarskog kredita SSSR-a, izradu odlikovanja po nacrtima Antona Augustinčića i prvih partizanskih spomenica, itd.

Maršal Tito je otputovao s Visa svestan da Jugoslaviji nije potrebno učešće bugarske armije u borbama za oslobođenje preostalih delova Jugoslavije, kao što se to može videti iz jedne depeše upućene S. Vukmanoviću Tempu 17. septembra 1944. godine. Nije bilo lako prevazići političko-psihološko nerazumevanje srpskog i makedonskog stanovništva na pojavu Bugara, pa ma i u promenjenoj ulozi, na tlu gde su se koliko do juče pojavljivali kao okupatori. Neki istoričari danas nazivaju ovaj treći dolazak Bugara u 20. veku na naše tlo „žalosnim događajem”. Međutim, u ideologiji i politici živelo je shvatanje o proleterskom internacionalizmu i neophodnosti da se pomogne rehabilitaciji Bugarske posle događaja od 9. septembra 1944. Sa tog stanovišta Tito je prihvatio Staljinov pogled na sadejstvo armije otečestvenofrontofske Bugarske — pod operativnom komandom Crvene armije — sa NOVJ. Petog oktobra 1944. u Krajevi, Tito je sa predstavnicima OF Bugarske Dobri Terpeševom i Petrom Todorovom zaključio sporazum o vojničkoj saradnji u borbi protiv „zajedničkog neprijatelja, nemačkog

osvajanja". Sporazum je, takođe, predviđao da se sva pitanja između dve zemlje rešavaju u duhu „bratskih i zajedničkih interesa naroda Jugoslavije i bugarskog naroda". Delegati Bugarske u Krajovi su izrazili spremnost da učine sve za ispravljanje „nepravdi koje su narodima Jugoslavije počinili reakcionarni fašistički elementi bugarske vlade". Tito je 19. septembra 1944. javio Glavnom štabu NOV i PO Srbije da bugarski delegati ostanu kod ovog štaba sve dok on ne javi gde da se nađu, što samo po sebi govori da je susret bio uslovljen prethodnim razgovorima sa Staljinom. Dva dana posle zaključenja ovog sporazuma, čijim originalom jugoslovenska istoriografija ne raspolaže, Tito je iz Krajeve javio Moši Pijade, koji se nalazio u Moskvi, da se tekst objavi. Staljin je podržavao zadržavanje bugarske armije u grčkom delu Trakije, misleći na izlazak SSSR-a preko Bugarske na Egejsko more, a na drugoj strani predložio je projekt federacije, odnosno konfederacije između Jugoslavije i Bugarske, te sporazum sa Albanijom. Ali nije dugo trebalo čekati na prve sukobe sa bugarskim štabovima u Jugoslaviji.

Vladimir Velebit ističe da su razgovori predstavnika OF Bugarske doprineli međunarodnoj afirmaciji nove Jugoslavije, zapravo legalizaciji revolucionarnog subjekta u međunarodnim odnosima, jer se bugarski predstavnici obraćaju NKOJ-u, a ne kraljevskoj vladi. Ovaj aspekt ima, međutim, daleko složeniji smisao u okviru zbivanja i druge namere Staljina. Impuls potiče od njega; reč je i o shvatanju proleterskog internacionalizma u ono vreme, težnji nove Jugoslavije da pomogne rehabilitaciji Bugarske, neutralizaciji zapadne politike na Balkanu, zatim o dinamizmu ideja mlade revolucije koje prerastaju granice Jugoslavije, koja se u to vreme nalazi u centru revolucionarnih pokreta na Balkanu.

Sovjetska vrhovna komanda je uključila bugarsku vojsku u sastav Trećeg ukrajinskog fronta maršala Tolbuhina, čiji je štab izdao naređenje bugarskim snagama da krenu prema Pirotu i Beloj Palanci bez prethodnog konsultovanja Tita i NKOJ-a. Do obustavljanja pokreta bugarskih jedinica došlo je na intervenciju predstavnika Velike Britanije i SAD u Evropskoj savetodavnoj komisiji u Londonu. Ambasador SAD Džon Vajnont i delegat Velike Britanije ser Vilijam Streng podneli su sovjetskom delegatu, ambasadoru Fjodoru T. Gusevu 17. septembra 1944. amandman da „ . . . bugarske snage ne mogu biti upotrebljene

ni na jednoj savezničkoj teritoriji, osim ako dobiju pristanak tog saveznika". Tito je u Moskvi i Krajovi olakšao sovjetskoj vladi da se izbori za što povoljnije uslove primirja s Bugarskom, a na drugoj strani sporazumom sa sovjetskom vrhovnom komandom uslovljavao je slično ponašanje i zapadnih saveznika ukoliko se oni iskrcaju na obali Dalmacije ili Istre. Sovjetska vrhovna komanda je sporazumom priznala vlast uspostavljenu od NKOJ-a. Bugarska vojska morala je takode poštovati vlast narodnooslobodilačkih odbora i povući se iz Jugoslavije čim se završe dejstva protiv Nemačke.

Odlučujući se za sadejstvo NOVJ sa bugarskom armijom 1944. rukovodstvo nove Jugoslavije imalo je u vidu negativne vidove ove saradnje. Bugarska armija bila je do avgusta 1944. okupaciona sila u Makedoniji i delovima Srbije. Starešinski kadar te armije sastojao se manje-više od istih ljudi koji su u prethodnoj fazi rata sprovodili politiku denacionalizacije i represalija nad makedonskim i srpskim narodom. Tri bugarske armije sudelovale su u borbama na tlu Jugoslavije: u istočnoj Makedoniji, u niskoj operaciji, na Kosovu i Metohiji (zajedno sa snagama NOVJ i NOV Albanije u Sandžaku), u Sremu i kasnije na austrijsko-jugoslovenskoj granici. Bugarska armija nalazila se pod operativnim rukovodstvom sovjetskih štabova. Vojna pomoć bugarske otečestvenofrontovske armije nije bila neophodna za oslobodenje Jugoslavije, a sadejstvom jedinica pokazalo se da ona nije bila ni naročito korisna s vojne strane. Nova Jugoslavija je prihvatanjem ove saradnje, na Staljinovo traženje, praktično pomagala da se Bugarska u međunarodnim odnosima oslobodi odijuma u demokratskom svetu kao saradnica osovine u izgubljenom ratu, a na drugoj strani doprinosila unutrašnjem učvršćivanju situacije u Bugarskoj. Savremena bugarska propaganda od ove iznuđene saradnje pravi danas kapital kao da se radilo o aktivnoj antifašističkoj sili koja je značajno pomogla oslobodenje Jugoslavije izgoneći Nemce s njene teritorije. Olako se zaboravlja na ratnu ulogu Bugarske u drugom svetskom ratu i pismo Politbiroa CK BRP(k) Josipu Brozu Titu od 2. novembra 1944. u kojemu se podvlače zasluge NOVJ za uništavanje fašizma na Balkanu i nadahnjivanje drugih naroda na otpor, te izričito izjavljuje da duguju „večitu zahvalnost za pouke i bratsku pomoć" koje su prvi bugarski partizanski odredi dobili od narodnooslobodilačkog pokreta. Bugarski komunisti priznavali su da je bugarski narod „kriv" prema jugoslovenskim

narodima, posebno srpskom i makedonskom, zato što je dozvolio „svojim fašističkim upravljačima da Bugarsku pretvore u placdarm nemačkih hordi“, a bugarsku vojsku u „Hitlerovog žandarma na Balkanu za izvršavanje celog niza nasilja i zločina nad stanovništvom koje se borilo za svoju slobodu“. Pozdravljajući novu makedonsku *državu*, *bugarsko partijsko vodstvo se* obavezivalo da pomaže rad na buđenju nacionalne svesti među makedonskim stanovništvom Pirinske Makedonije.